

ČESKÁ LITERATURA VE FILMU II. – 1945–1956

Poválečná kinematografie v bouřlivých proměnách: přechod k socialistické kinematografii (1945-1948)

konec 2. světové války → znárodnění filmového průmyslu

- snaha osvobodit kinematografii od obchodních zájmů a od závislosti na komerčním přístupu producentů
- roste vliv státu → státní kinematografie se na svou stranu snaží získat spisovatele → „filmoví spisovatelé“ – ve smluvním vztahu s Československým státním filmem + zaměstnání jako *dramaturgové a scenáristé* → **Jan Drda, Miloslav Fábera, Jan Řezáč** + zasedali v uměleckých radách a kontrolních orgánech, ovlivňují schvalování filmů → **Vítězslav Nezval** (na ministerstvu informací, vlivný činitel v kinematografické oblasti)
- důsledek → sklon k literarizaci filmu = adaptace → téměř polovina poválečné produkce
- důraz na scenáristickou přípravu a schvalování scénářů
- spisovatelé = na všech úrovních řízení kinematografie = dramaturgové, scenáristé, členové uměleckých rad...
- Československé filmové nakladatelství → edice *Knihovna románových filmů* = filmové scénáře v románové podobě (např. Václav Krška: *Housle a sen*)

dramaturgie

- boj s literárním brakem = snahy vyloučit dříve oblíbenou ženskou četbu x ze zábavné literatury → zůstávají jen divadelní veselohry založené na dialogu a situační komice:
1947: *Poslední mohykán* → podle hry *Poslední muž* **Františka Xavera Svobody**
1948: *Dnes neordinuji* → podle hry *Okénko* **Olgý Scheinpflugové** (oba r. Vladimír Slavínský)
- adaptace historických próz autorů převážně 19. století → dle poetiky předválečného filmu (jeho příprava plynule přešla z periody válečné do poválečné)
1945: *Rozina sebranec* a 1946: *Nezbedný bakalář* (oba r. Otakar Vávra) → podle **Zikmunda Wintra**
1947: *Týden v tichém domě* (r. Jiří Krejčík) – podle **Jana Nerudy**
1948: *O ševci Matoušovi* (r. Miroslav Cikán) – podle **Antala Staška**
1947: *Alena* (r. Miroslav Cikán) → podle povídky *Karlštejnské vigilie* **Františka Kubky**
- prostřednictvím historické fikce → se nepřímou prosazoval i postoj k přítomnosti (např. témata sociální necitlivosti) + možnost úniku do světa minulosti + zdůrazněn poutavý děj, barvitost kostýmů a prostředí
1947: *Jan Roháč z Dubé* (r. Vladimír Borský) – podle dramatu **Aloise Jiráka** *Jan Roháč* → hledání historické paralely s dobou, zdůrazňoval nacionální patos s protikladem slovanství a německví
- adaptace tvorby umělecky renomovaných autorů (většinou prozaici meziválečné éry) → zajistit zvýšení umělecké úrovně filmů a posílit kulturně a národně-výchovnou úlohu kinematografie
1948: *Léto* (r. K. M. Walló) – podle **Fráni Šrámka**
1948: *Krakatit* (r. Otakar Vávra) – podle **Karla Čapka**
1947: *Nikola Šuhaj* (r. M. J. Krňanský) – podle románu **Ivana Olbrachta** *Nikola Šuhaj loupežník*
1947: *Předtucha* (r. Otakar Vávra) – podle **Marie Pujmanové**
1948: *Hostinec U kamenného stolu* (r. Josef Gruss) – podle **Karla Poláčka**
- filmy → navozovaly určité paralely s dobovými problémy a náladami, i aktualizací posuny
- 1947: *Siréna* (r. Karel Steklý) – podle dvou kapitol románu **Marie Majerové** → nejvýznamnější počín poválečného období, sociální drama o povstání dělníků na Kladně (tematika třídních konfliktů, dramatická a pateticky vyzdvížená individuální tragika) → Zlatý lev na MFF v Benátkách (1947)
- zájem o folklor → lidové písně a říkadla – 1947: *Špalíček* (r. Jiří Trnka) → celovečerní animovaný film, ztvárňující lidové zvyky, sleduje cyklus přírodního času (v šesti epizodách zachycen průběh roku na českém venkově), snaha postihnout archetypální podoby a projevy češství + oslava pokojné lidské práce
- psychologická próza → na okraji zájmu filmařů → **Marie Pujmanová** – 1947: *Předtucha* (r. Otakar Vávra)
+
- inspirace cizojazyčnou literaturou, zakotvenou v jiném prostoru i čase
Sigurd Christiansen – 1946: *Mrtvý mezi živými* (r. Bořivoj Zeman) → podle románu norského spisovatele; snímek o člověku poznamenaném nařčením ze zbabělosti
N. V. Gogol – 1946: *Podobizna* (r. Jiří Slavíček) → film o iracionalitě zla
- zůstávají divadelní veselohry a dramata
Fráňa Šrámek – 1948: *Léto* (r. K. M. Walló) → povrchové přenesení děje do současnosti

Film a literatura v éře socialistického realismu (1948-1956)

- rok 1948 → zásadní zvrat v dějinách Československa → cíl únorového puče = nastolení komunistické moci, likvidace demokratického systému a připojení Československa k sovětskému mocenskému bloku
poznámeneo i oblast kinematografie:
- vznik podniku *Československý státní film* (dle vládního nařízení) → centralizace výroby i cenzura (důkladná dramaturgická příprava doprovázena složitými schvalovacími procedurami)

- ekonomické aspekty → jako druhořadé x hlavně **propagandistická dimenze filmu** → zastiňovala umělecké snahy = filmové umění má sloužit ideologii a podřídit se duchu *socialistického realismu*
 - filmaři – až na výjimky – v zájmu společenské objednávky rezignace na tvůrčí svobodu
 - schematická díla s jednostranně typizovanými charaktery
 - dlouhá doba výroby filmu → změny způsobené únorovým převratem se projeví s odstupem
 - **témata**: svět pracujícího člověka a jeho problémy (továrny, venkovská tematika), budovatelský film s žánry jako agitka, špionážní a politické drama, vybraná období českých dějin (husitství a národnímu obrození), historie nahlížena jednostranně + překrucována
 - únik = filmy pro děti a mládež → tvůrci mohli projevit svůj smysl pro poetično a fantazii
 - **podstatná část produkce** → vycházela z literárních předloh (výběr striktně podřízen cílům kulturní politiky, hlavní společenská a agitační funkce)
 - stranický aparát snažil zlákat spisovatele k filmu direktivními výzvami i lákavými nabídkami
 - ale i nechuť spisovatelské obce → složité schvalovací procesy deformují původní látky, adaptace často neúspěšné
 - **prověřená a vyhovující díla minulosti** (klasické literatury) → v rámci doby výrazně aktualizovaná
 - **nově vznikající tituly** → snažily se naplňovat požadavky socialistického realismu
 - podporují prokomunistický výklad starší i nedávné minulosti + důraz na boj dělnické třídy
- 1949: přelom
- výběr textů pro filmové adaptace → striktně podřízen potřebám a cílům kulturní politiky
 - hlavní důraz na společenskou, přesvědčovací, agitační funkci filmu
 - hlavně: nově vznikající díla = požadavky socialistického realismu + aktualizovaná díla
 - typické: stereotypní líčení třídního protikladu → vnějškový patos
- 1949: **Němá barikáda** (r. Otakar Vávra) – podle stejnojmenné knihy povídek **Jana Drdy** → oproti předloze zvýrazněno více třídní rozvrstvení postav i optimistické vyznění spjaté s aktem osvobození a perspektivou budoucího šťastného života
- 1950: **Vstanou noví bojovníci** (r. Jiří Weiss) + 1955: **Rudá záře nad Kladnem** (r. Vladimír Vlček) – podle próz **Antonína Zápotockého**
- 1950: **Chceme žít** (r. E. F. Burian) – podle **Karla Nového** → příběh proletářské dvojice z doby hospodářské krize → aplikoval nová ideová schémata + propojil kritiku kapitalismu s patetickou oslavou současnosti – dav stávkujících se prolíná s jásavou manifestací, jíž se účastní i hrdinové příběhu
- 1952: **Anna proletářka** (r. Karel Steklý) – podle **Ivana Olbrachta**
- 1954: **Botostroj** (r. K. M. Walló) – podle **T. Svatopluka**
- 1953: **Kavárna na hlavní třídě** (r. Miroslav Hubáček) – podle **Gézy Včeličky**
- ideologicky motivované dějové posuny poznamenaly v prepisech
 - 1953: **Jestřáb kontra Hrdlička** (r. Vladimír Borský) – podle povídky **Svatopluka Čecha**
 - 1953: **Komedianti** (r. Vladimír Vlček) – prepis předlohy **Ivana Olbrachta Bratr Žak**
 - **budovatelská dramata a prózy**
- Vojtěch Cach** – 1951: **DS 70 nevyjždí** (r. Vladimír Slavínský) – rané výrobní drama
- Jaroslav Zrotal** – 1950: **Slepice a kostelník** (r. Oldřich Lipský a Jan Strejček) – vesnická veselohra
- Jaroslav Zrotal** – 1951: **Frona** (r. Jiří Krejčík) – drama
- Vašek Káňa** – 1951: **Karhanova parta** (r. Václav Wasserman a Zdeněk Hofbauer) – veselohra Parta brusiče Karhana
- Karel Stanislav** – 1951: **Štika v rybníce** (r. Vladimír Čech) – podle komedie Stavěli zedníci
- Jiří Marek** – 1952: **Nad námi svítá** (r. Jiří Krejčík)
- Ludvík Aškenazy** – 1953: **Můj přítel Fabián** (r. Jiří Weiss) – podle povídky Dva Gáboři
- Václav Řezáč** – 1952: **Nástup** (r. Otakar Vávra) – první vzorové dílo české socialistickorealistickej prózy
- **díla přispívající k legitimizaci nových poměrů** → podpora prokomunistického výkladu starší i nedávné minulosti (boj dělnické třídy a naplňování její historické úlohy, poválečné uspořádání společnosti)
- Antonín Zápotocký** – 1951: **Vstanou noví bojovníci** (r. Jiří Weiss) + 1955: **Rudá záře nad Kladnem** (r. Vladimír Vlček)
- Ivan Olbracht** – 1952: **Anna proletářka** (r. Karel Steklý)
- T. Svatopluk** – 1954: **Botostroj** (r. K. M. Walló)
- Géza Včelička** – 1953: **Kavárna na hlavní třídě** (r. Miroslav Hubáček)
- stereotypnost vyličení třídního protikladu a vnějškový patos
- **česká národní klasika** → různý přístup = úniky x přizpůsobení
 - **ctí předlohu** – 1949: **Divá Bára** (r. Vladimír Čech) – podle stejnojmenné povídky **Boženy Němcové**
 - x
 - **výrazně ideologicky deformované ilustrace jednoznačně hodnocené historie**
- 1955: **Strakonický dudák** (r. Karel Steklý) – podle **Josefa Kajetána Tyla**

filmy vycházejících z próz **Aloise Jiráka** = 1950: *Temno* (r. Karel Steklý) + 1955: *Psohlavci* (r. Martin Frič) + husitské trilogie – 1954: *Jan Hus*, 1955: *Jan Žižka*, 1957: *Proti všem* (r. Otakar Vávra)

x

- výjimka → 1952: loutkový přepis *Starých pověstí českých* (r. Jiří Trnka) → vlastenecký patos vyvážený poetičností, výtvarnou virtuozitou a odlehčujícím humorem
- únik od dobové schematičnosti (důraz na ztvárnění individuální hrdiny) → jen několik adaptací
1952: *Divotvorný klobouk* (r. Alfréd Radok) – artistní zpracování veselohry **V. K. Klicpery**
1953: *Měsíc nad řekou* + 1954: *Stříbrný vítr* (r. Václav Krška) – lyrické prepisy děl **Fráni Šrámka**
- filmové pohádky – divácky nejpůvodnější žánr (ideově vyhovovaly dobovému vyzdvížení lidové kultury, zároveň přitahovaly zájem svou výpravností i humorem)
1952: *Pyšná princezna* + 1954: *Byl jednou jeden král* (r. Bořivoj Zeman) – volné adaptace děl **Boženy Němcové** *Potrestaná pýcha* a *Sůl nad zlato*
1955: *Obušku, z pytle ven!* (r. Jaromír Pleskot) – podle díla **Karla Jaromíra Erbena**
1956: *Hrátky s čertem* (r. Josef Mach) – podle **Jana Drdy**
- žánr komedie – nutnost emancipovat se od meziválečných lidových zábavných titulů + najít dobově adekvátní podobu (povinně zatíženou ideologickým nánosem)
- naštěstí se nenaplnilo v případě adaptací próz **Jaroslava Haška**
povídková tvorba
1952: *Haškovy povídky ze starého mocnářství* (r. Miroslav Hubáček a Oldřich Lipský)
1955: *Vzorný kinematograf Haška Jaroslava* (r. Oldřich Lipský)
Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války
1954-1955: *Osudy dobrého vojáka Švejka I. – III.* (r. Jiří Trnka) – tři loutkové snímky
1956: *Dobry voják Švejk* + 1957: *Poslušně hlásím* (r. Karel Steklý) – věrný přepis s důrazem na přesné předvedení sledu scén
- náměty z literatury 1. poloviny 50. let → většinou bez jakýchkoli uměleckých kvalit = převážně adaptace vzorových děl české socialistickorealisticke budovatelské literatury (jednostranný důraz na agitační poslání a schematickou typologii černobíle rozdělených postav)
1951: *DS 70 nevyjíždí* (r. Vladimír Slavínský) – přepis výrobního dramatu **Vojtěcha Cacha**
1950: *Slepice a kostelník* (r. Oldřich Lipský, Jan Střejček) – podle vesnické veselohry **Jaroslava Zrotala**
1951: *Karhanova parta* (r. Václav Wasserman, Zdeněk Hofbauer) – dle titulu **Vaška Káni Parta brusiče Karhana**
1951: *Štika v rybníce* (r. Vladimír Čech) – podle veselohry **Karla Stanislava Stavěli zedníci**
1952: *Nástup* (r. Otakar Vávra) – podle románu **Václava Řezáče**
1952: *Nad námi svítá* (r. Jiří Krejčík) – podle povídky **Jiřího Marka**